

запрацюють, а поки це тільки декларативний варіант постановки складних проблем, які пов'язані не тільки з низьким рівнем економіки, але і з самою структурою суспільства, недосконалістю застосування права, що регулює гендерні відносини.

Отже, обравши шлях європейського розвитку, Україна має орієнтуватися на якісне забезпечення прав і свобод людини та громадянина, впровадження стандартів рівних прав і можливостей чоловіка і жінки. Такий підхід вкрай важливо враховувати у правовій політиці держави під час формування елементів національного права, у зв'язку з чим необхідний комплексний науковий аналіз загальних закономірностей формування, розвитку і гарантування прав, свобод і законних інтересів жінки як суб'єкта права, з урахуванням міжнародних гендерних стандартів у різних сферах суспільного життя, розробка рекомендацій щодо законодавчого забезпечення реалізації конституційного принципу рівних прав і можливостей чоловіка і жінки. Для проведення відповідних юридичних досліджень важливо використовувати як гендерний підхід, так і сучасні політичні теорії, сформульовані провідними західними та вітчизняними школами.

Список використаних джерел

1. Дашковська О. Р. Правове становище жінки в аспекті гендерної рівності: загальнотеоретичний аналіз : автореф. дис ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2008. 35 с.
2. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 р. *Офіційний вісник*. 2014. № 19. Ст. 583).
3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Закон України від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561.

Гльков Василь Васильович

суддя Дніпропетровського
окружного адміністративного суду,
професор кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

РІШЕННЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ В ЗРАЗКОВІЙ СПРАВІ ЯК СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Питання забезпечення єдності судової практики в окремих категоріях спорів є одним з найбільш важливих під час відправлення правосуддя в Україні. Важливо здійснювати постійні пошуки способів забезпечення сталості та єдності судової практики. Вітчизняна система права і джерел права в адміністративному судочинстві перебуває у стані реформування, при цьому концепція їх природи та система постійно оновлюється та доопрацьовується. Напрацювання та юридичні розробки науки і практики закладають нормативістський підхід до розуміння системи джерел права, а також є основою сучасного розуміння багатьма вітчизняними вченими галузевих наук змісту джерел права, їх ієрархічної структури, зважаючи саме на ці позиції. Адже у переважній більшості наукових досліджень судовий прецедент джерелом права, у його формально-юридичному розумінні, не визнається.

Проблематика поняття та особливостей судового прецеденту як джерела права розглядалась у працях В. Б. Авер'янова, О. М. Бандурки, В. М. Бевзенко, Н. А. Гураленко, А. В. Журавльова, Р. О. Куйбіди, Д. В. Кухнюк, Б. В. Малишева, В. Ф. Опришка, Н. М. Пархоменко, О. М. Пасенюка, М. І. Смоковича, Н. С. Хомюк та ін.

Після прийняття нової редакції Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) і безпосереднього запровадження механізму прийняття рішення у зразковій справі та фактичного системного розгляду судами першої інстанції численних типових справ на основі зразкової справи можна зробити висновок, що у правовій системі судовий прецедент стає джерелом права в адміністративному судочинстві.

У країнах англо-американської системи права єдність судової практики на найвищому рівні забезпечує Верховний Суд. Крім того, єдність судової практики забезпечується прецедентним характером рішень суду вищого рівня. Прецеденти, покладені в основу таких рішень у конкретних

справах, є обов'язковими для застосування нижчими судами при вирішенні аналогічних справ. Прецедентна система є вертикальною і передбачає обов'язок суддів дотримуватись рішень вищих судів.

Такий механізм формування єдності та однаковості судової практики має доволі велике значення з огляду на особливу прецеденту силу рішень цього суду, оскільки прецедентом є судові рішення в конкретній справі, в якому викладається загальне обов'язкове правило розгляду типових справ. Судові рішення цього суду мають обов'язкове значення не тільки на момент розгляду справи, а й на майбутнє.

Сьогодні в Україні, яка належить до країн романо-германської правової сім'ї, вже можна говорити про офіційне застосування прецедентів у адміністративному процесі, а саме судової практики Європейського суду з прав людини, та неофіційне застосування прецедентів у рішеннях адміністративних судів з посиланням на правові позиції Вищого адміністративного суду України, Верховного Суду України [1].

Судовий прецедент – це рішення суду в певній справі, в якому сформульовано правило, загальнообов'язкове для застосування судами тієї самої або нижчої інстанції при вирішенні подібних питань під час розгляду інших справ. Основними особливостями судового прецеденту вважають те, що він створюється при розгляді конкретної справи, поєднує індивідуально-правові та нормативно-правові ознаки, динамізм і високий ступінь конкретизації правової норми, яка об'єктивується в судовому прецеденті [2].

Поширеною, але помилковою, є думка, що судовий прецедент створює будь-який суд. Насправді, судовий прецедент створюється, як правило, вищим органом судової системи. Такі рішення завжди аргументовані, авторитетні, публічні [3].

Положеннями п. 22 частини першої ст. 4 КАС України встановлено, що зразкова адміністративна справа – це типова адміністративна справа, прийнята до провадження Верховним Судом як судом першої інстанції для постановлення зразкового рішення. Одночасно постає питання щодо поняття типової адміністративної справи, адже визначення зразкової справи здійснено через поняття типової справи. Типові адміністративні справи – це адміністративні справи, відповідачем у яких є один і той самий суб'єкт владних повноважень (його відокремлені структурні підрозділи), спір у яких виник з аналогічних підстав, у відносинах, що регулюються одними нормами права, та у яких позивачами заявлено аналогічні вимоги [4].

Видається за необхідне виділити такі ознаки зразкової справи: той самий суб'єкт владних повноважень (його відокремлений структурний підрозділ); спір виник з аналогічних підстав; такі відносини регулюються одними нормами права; позивачі сформулювали аналогічні позовні вимоги.

Відповідно до положень ст. 290 КАС України, якщо у провадженні одного або кількох адміністративних судів перебувають типові адміністративні справи, кількість яких визначає доцільність ухвалення зразкового рішення, суд, який розглядає одну чи більше таких справ, може звернутися до Верховного Суду з поданням про розгляд однієї з них Верховним Судом як судом першої інстанції.

У поданні про розгляд справи Верховним Судом зазначаються підстави, відповідно до яких суд, що надає подання, вважає, що справа має бути розглянута Верховним Судом (у цьому випадку судом першої інстанції) як зразкова, у тому числі посилання на типові справи.

Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду вже фактично започаткував судову практику щодо розгляду зразкових справ та ухвалення зразкових рішень (станом на 1 травня 2019 року Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду розглянув 70 зразкових справ).

Коли суд першої інстанції складає подання про розгляд справи Верховним Судом як зразкової справи, у такому поданні повинні бути чітко зазначені підстави, з яких суд, який направив подання, вважає, що справа має бути розглянута Верховним Судом як зразкова, у тому числі посилання на типові справи, які надійшли до адміністративних судів першої інстанції. Здійснюється копіювання матеріалів з усіх справ, які мають ознаки типовості й долучаються до типової справи, яка направляється на розгляд Верховного Суду як зразкової.

Кількість типових справ у судах першої інстанції може коливатись від 20 і зрости до тисяч уже після прийняття рішення у зразковій справі Великою Палатою Верховного Суду. Повідомлення про відкриття зразкових справ здійснюється шляхом оприлюднення на сайті Верховного Суду (окремий розділ «Зразкові справи») ухвал про відкриття провадження у зразкових справах. У цьому ж розділі розміщені й рішення за результатами розгляду зразкових справ.

До прикладу, зразкова справа Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, № 806/3265/17, щодо форми виготовлення паспорта громадянина України. В ухвалі Суду від 15

лютого 2018 року зазначено, що до Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду надійшло подання судді Житомирського окружного адміністративного суду Шуляк Л. А. про розгляд адміністративної справи № 806/3265/17 як зразкової. Проведення у цій справі відкрито 30 листопада 2017 року за позовом громадянки України до Коростенського районного відділу Управління Державної міграційної служби України в Житомирській області, у якому позивачка просить визнати протиправною бездіяльність відповідача щодо неоформлення їй паспорта громадянина України у формі паспортної книжечки та, відповідно, просить зобов'язати відповідача оформити та видати їй бланк паспорта у формі паспортної книжечки. Заявниця заперечує проти виготовлення паспорта громадянина України у формі картки з безконтактним електронним носієм, який міститиме її персональні дані.

В ухвалі про відкриття провадження зазначено, що ухвала підлягає опублікуванню на офіційному веб-порталі судової влади України, а також в одному із загальнодержавних друкованих засобів масової інформації. З моменту опублікування цього оголошення вважається, що всі заінтересовані особи належним чином повідомлені про розгляд зразкової справи [5].

Після того як Верховний Суд відкрив провадження у зразковій справі за цим позовом, позивачка подала дві заяви про уточнення позовних вимог, а також заяву про залучення Управління ДМС (у цій справі було третьою особою) як співвідповідача. Ухвалою від 15 березня 2018 року Верховний Суд залучив Управління ДМС до участі в розгляді справи як співвідповідача.

Отже, Верховний Суд розглядає справу згідно з вимогами КАС України як суд першої інстанції – приймає уточнені позовні вимоги, залучає співвідповідача, виносить рішення за результатами розгляду справи по суті. 26 березня 2018 року було прийнято зразкове рішення стосовно застосування положень законодавства щодо дій/бездіяльності територіального органу Державної міграційної служби України щодо відмови особі в оформленні паспорта громадянина України у формі паспортної книжечки зразка 1994 року з урахуванням критеріїв, визначених частиною другою ст. 2 КАС України, зокрема, законності, обґрунтованості, пропорційності та розсудливості [6].

За результатами перегляду цієї справи в апеляційному порядку Велика Палата 19 вересня 2018 року прийняла рішення, згідно з яким було надано дозвіл оформити та видати позивачці паспорт громадянина України у формі книжечки.

У цьому рішенні виокремлено обставини зразкової справи, які обумовлюють типове застосування норм матеріального права та порядок застосування таких норм. Зокрема, це полягає в такому. Реалізація державних функцій має здійснюватися без примушення людини до надання згоди на обробку персональних даних. Їх обробка має здійснюватися в межах та на підставі тих законів України, на підставі яких виникають правовідносини між громадянами та державою. Впровадження новітніх технологій не повинно бути безальтернативним і примусовим. Ті, хто відмовляється приймати ці технології, повинні мати альтернативу – використання традиційних методів ідентифікації особи [7].

Під час розгляду справи Велика Палата Верховного Суду посилалася на конституційне право особи, передбачене ст. 32 Основного Закону, якою, зокрема, закріплено заборону збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім визначених законом випадків. Велика Палата Верховного Суду ухвалила постанову у справі, частково задовольнивши позовні вимоги та зобов'язавши Коростенський районний відділ Управління Державної міграційної служби України в Житомирській області оформити та видати позивачці паспорт громадянина України у формі книжечки відповідно до Положення про паспорт громадянина України, затвердженого Постановою Верховної Ради України від 26 червня 1992 року № 2503-ХІІ [7].

Отже, запровадження у правову систему України інституту зразкових справ і розгляду типових справ дає підстави для висновку про поширення використання судового прецеденту як джерела права в адміністративному судочинстві. Під час розгляду типових справ судами першої інстанції саме типові ознаки застосовують при складенні тексту рішення суду. Важливою особливістю типових справ є те, що суд, який розглядає типову справу, має право зупинити провадження за клопотанням учасника справи або за власною ініціативою у випадку, якщо Верховним Судом відкрито провадження у відповідній зразковій справі. Проведення у типовій справі підлягає відновленню з дня набуття чинності рішення Верховного Суду у відповідній зразковій справі. Важливим залишається питання невідкладності оприлюднення інформації щодо набуття чинності рішення Верховного Суду у відповідній зразковій справі, адже суд першої інстанції може не отримати вчасно таку інформацію й не поновити провадження в зупинених типових справах саме з дня набуття чинності рішення Верховного Суду у відповідній зразковій справі, що призведе до порушення з боку суду першої інстанції під час розгляду типової справи.

Список використаних джерел

1. Журавльов А. В. Прецеденти в адміністративному судочинстві України. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive>.
2. Кухнюк Д. В. Судовий прецедент у кримінальному процесі: проблеми впровадження. *Вісник Верховного Суду України*. 2008. № 4. С. 42.
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України: правова природа та місце в системі джерел права. URL: http://yurincom.com/ua/legal_practice/analytichna
4. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (із змінами та доповненнями). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
5. Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 15 лютого 2018 року № Пз/9901/2/18. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/inshe/zrazkovi_spravu/uhv_2018_02_15_806_3265_17
6. Рішення, ухвалене Верховним Судом у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду 26 березня 2018 року у справі № 806/3265/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73139306>
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19 вересня 2018 року (можна ознайомитися у ЄДРСР). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/review/76822787>

Ковалів Мирослав Володимирович
завідувач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

**ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ
ЯК ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО ЯВИЩА**

Безспірним надбанням сучасної цивілізації вважається конституціоналізм – явище, що уособлює певну сукупність цінностей західної цивілізації, з якою пов’язується належний рівень захищеності прав людини, свобода та демократія, гарантовані конституцією. Протягом двадцятого століття цей термін міцно укорінився як у конституційно-правовій, так і в історичній та політичній науках. Ба більше, в конституційному праві це поняття стало одним із фундаментальних. Поряд із цим говорити про загальноприйнятту визначеність його змісту чи усталені чіткі його межі не доводиться. У цій сфері наукової думки панує різноманіття поглядів. Це, очевидно, можна пояснити різними історичними особливостями конституційного розвитку, сучасними реаліями функціонування політичної влади тієї чи іншої країни.

Саме поняття конституціоналізм не можна розглядати первинним чи навіть самостійним, оскільки воно є похідне від поняття «конституція» як в етимологічному, так і в науково-теоретичному плані. Конституція – той суспільний договір, який фіксує форми, способи, принципи, основи, права, обов’язки та інші взаємозв’язані між собою відносини держави та суспільства і їх реалізації.

Більшість країн світу вважають Конституцію Основним законом держави, основним державним документом (законом), що визначає державний устрій, порядок і принципи функціонування представницьких, виконавчих та судових органів влади, виборчу систему, права й обов’язки держави, суспільства, людини та громадянина. Інші закони держави приймаються на основі Конституції і для її виконання.

Конституціоналізм доволі поширений термін у конституційному праві, це:

- 1) правління, обмежене конституцією, політична система, що спирається на конституцію і конституційні методи правління;
- 2) політико-правова теорія, що обґрунтовує необхідність встановлення конституційного ладу.

Конституціоналізм визначають також як теорію і практику конституційного будівництва. Теорія, доктрина, згідно з якою здійснюється конституційне будівництво, формуються найважливіші суспільні й державні інститути, є важливою складовою конституціоналізму. Такі положення останнього, як теорія розподілу влад, парламентаризм, проголошення прав і свобод громадян є надбанням цивілізації [1, с. 53].

Проблемам конституціоналізму присвячено чимало праць відомих вчених – філософів,